

NOKO OM PRØYSENS PROSASTUBBAR

Ole Karlsen

Over 830 laurdagsstubbar skreiv Alf Prøysen i Arbeiderbladet i åra frå 1951 til han døydde i 1970. Med over 40 stubbar i snitt pr. år – som regel med illustrasjonar av Borghild Rud (og *ein* gong av Kjell Aukrust) bør Prøysen få sitt eige kapittel i norsk pressehistorie, knapt nokon har vel skriva fleire *petitar* – på ringsakmål: *stubbar* – enn han. Langt viktigare er nok det litteraturhistoriske kapitlet som må skrivast om desse stubbane som har vist seg levedyktige langt utover den aktuelle historiske konteksten dei vart til i. Og som alle veit: Prøysens diktartid fell langt på veg saman med Det norske Arbeidarpartiet si stordomstid; han var aktiv i valkampanjar for Arbeidarpartiet tidleg på 1950-talet og syntes sjølv han høyrde heime nett i det partiet som etter krigen gjorde det mogeleg både for Prøysen og andre i det hedmarkske bygdeproletariatet endeleg å frigjere seg frå det grepet storgardsfolket hadde hatt over dei. Her ligg mykje av Prøysens stoff også i laurdagsstubbane. Å kome seg vekk frå husmanns- og drengestuer under sjølvesfolkets åk innebar urbanisering og hos Prøysen eit ambivalent forhold både til den landsbygda ein drog i frå og til dei byane og tettstadene ein kom til. Prøysen såg likevel at folk av hans stand og klasse fekk det betre under Gerhardsen-epoken, og ein skal difor ikkje bli forundra av at det nett var ein Gerhardsen, Rolf Gerhardsen, som huka fatt i han og gjorde han til hoff-diktar i AP's hofforgan Arbeiderbladet. Laurdagsstubbane er såleis som det meste anna høvesdikting, men det som verkeleg gir dei eit lyft langt utover det reint samtidige, er at Prøysen skriv seg inn i og utviklar ein litterær tradisjon som er lite nemnd i norsk litteraturhistorieskriving, nemleg den pastorale tradisjonen. Og som laurdagsskribent i Arbeiderbladet kan Prøysen på enklaste vis setjast i forhold til denne tradisjonen: Han skreiv for eit by- (og tettstads) publikum om eit landsens miljø, og ofte med ein tematikk og med situasjonar desse nyurbaniserte lesarane kunne kjenne seg att i. Den engelske romantikaren William Wordsworth fornya i si tid den pastorale tradisjonen (og fornærma sine kritikarar og lesarar) ved å gi sine landsbygdfolk så vel intellektuelt skarpsinn som reflekterte tankar, og på same vis kan

ein seie at Prøysen i sine stubbar ga stemme og verdigheit ikkje berre til folk av husmannsslekt og til bygdeproletariatet, men òg til dei lågaste av dei låge, til hæinn Tull-Anders, a' Tull-Guri og a' Legd-Guri som det skinnmagre gardkjerringskinnet helst ville plassere på låven, og som dermed fekk låvebrua som preikestol for forteljing og song.

Stubbane, petiten og kåseriet

Av Prøysens stubbar var godt og vel 700 prosa-stubbar, dei resterande vise-stubbar. Og sjølv om mange av dei reint lyriske stubbane òg er pastorale - og sjølv om vi ikkje skal overdrive skilnadene mellom prosastubbar og viseforma hos Prøysen - så vil det vere for enkelt å henge merkelappen pastoraldikting på alle Prøysens stubbar. Ordet *stubb* er eit forunderleg lealaust ord som kan brukast om så mangt,¹ ein vegstubb, ein visestubb, ein sangstubb, ein stubb kan forteljast eller syngjast og viktigast: Han må vera stutt. I dei beste tekstane – og dei er uhorveleg mange – komprimerer Prøysen eit heilt eksistensielt og livsfilosofisk univers i sitt pastorale, ringsakske mikrokosmos, men han er samstundes medviten om at den franske sjangernemninga *petit* fritt omsett og lett ironiserande (som nemnt) betyr *stubb*, dvs. ein stutt kommentartekst til eit aktuelt fenomen eller ei hending. *Petiten* – opprinneleg ein avissjanger etter namnet på ein bestemt typografi som skilde teksten frå dei andre – heng historisk saman med kåseriet som avissjanger. Og kåseriet er på si side laga av verbet *causer*, dvs. å prate eller prate fortruleg. Nett dette kunne ein bruke som eit kjenneteikn ved skrivemåten i stubbane. Prøysen pratar fortruleg til oss, og tradisjonen tru blandar han lågstil og mellomstil (også dialektmessig) og bruker høgstilen (og riksmål) til å ironisere. Med fast illustratør og innramming sto Prøysens stubbar fram som noko heilt anna enn det vanlege avisstoffet, og sjangertrufast kommenterte han da også straumdag i tida, noko som blir mest tydeleg på 60-talet. Han skriv kritisk om motar og miniskjørt, om popmusikk og syndige bøker, om fjernsynet og korleis det påverkar folks kvardagsvanar, han skriv om sport og masseturisme til Syden. Prøysen blir såleis ein viktig kronikør; han lèt aktuelle hendingar bli filtrerte gjennom dei personane han

¹ At det kan vere nødvendig å forklare ordet *stubb*, kan Jan Erik Volds Prøysen-essay vere eit eksempel på. Mogelegvis er det berre formuleringa som er uheldig, men det kan sjå ut til at Vold her forstår ordet "stubb" som "stubbe"; han skriv om "stubbe-formen" Sjø Jan Erik Vold: "Jeg ville så gjerne si noe fint om Prøysen" i *Basar*, 1, 1975, s.28.

gestaltar. *Petiten* med sitt blikk mot det samtidige er knapt tenkt for æva, men med Prøysens forteljingsmessige skriveteknikk i denne genren gir det enno mening å lese stubbane sjølv om dei kommenterer politiske saker, hendingar og personar som for lengst er historie. I det heile ser det ut til at Prøysen hadde ei eiga teft for kva som sidan ville gå inn i historiebøkene anten det galdt amerikanske filmdivaer eller sportskjendisar, som Hjalmar Andersen, Knut Johannessen, Per Ivar Moe, Hallgeir Brenden eller Harald Grønningen. Om ein har eit aldri så fjernt forhold til desse gamle idrettsheltane, vil ein likevel kunne ha glede av denne, typiske Prøysen-petiten frå 17.juli 1965:

Fine bekjentskaper

Hæin Bjørn og 'n Per-Ivar ligg og græv i sæinnhauen. Dom laga bilbane og skøytebane og er brone som dom skulle vøri pusse med skokrem. Hæin Per-Ivar vil helst laga skøytebane, hæin. Men så seie 'n Bjørn at det er ingen som går på skøyter om sammarn.

- Du er så kry for at du hette Per-Ivar, du! Slik som 'n Per-Ivar Moe, men det er mange som hette det. Veit du å far min hette, da? Hæin hette Hjalmar, akkurat som 'n Hjallis, hæin.

- Ja, men du hette bære Bjørn. Blåbærbjønn hette du.

Hæinn Bjørn svara itte. Hæin vil vri seg unna.

- De kæin itte ta inn Sverige på fjernsynet deres de, men det kæin vi. Mye finere program på Sverige.

- Vi behøv itte Sverige vi, men a mor har vøri i Sverige, hu, i Karlstad og kjøpt ananas. Det har itte mor di.

- Nei, men hæin far har vøri rørlegger for Kupper'n, hæin. Hæin fekk både bilde og autograf ått meg da'n kom hematt.

- Jammen hu mor hu kjinne en skredder hu, som har sydd dress tel'n Harald Grønningen.

- Je har sett'n Hallgeir Brenden, je. Je sto like ve'n, je kunne ta på'n hvis je ville. Hæin såg på meg tel og med.

... Å, det er så mye å trette om. Den eine kjinne den eine og den andre har sett den, og høgere og høgere stig det, tel slutt kjinne dom nesten både kongen og kronprinsen.

Da er det hæin Bjørn slynge ut sin siste tromp.

- De var JE som kjinte a Berte Lykkjen fysst.

Så harn'n Per-Ivar tapt. Og nå har dom småkjegle så lenge at dom vil bli venner.

- Je lure på å mye klokka er, je? seie'n Bjørn og flire lurt.

- Ska vi gå og spørja? Det er så varmt, så.

- Ja, det gjør vi.

Så går dom berrføtte bortover vegen og svinge inn ei lita kvit grinn. Dom tæk enæin i hæinna og går pent og alvorlig bortover grusgangen.

Så banke 'n Bjørn på døra, og ut titte det et skrukkete, blidt æinnsikt.

- Å mye æ klokka? spør dom i kor etter at dom har bukke pent.

- Je ska sjå etter, svara a Berte og går inn.

Om ei stunn kjæm hu ut att med ei mugge saft og to kopper og fire smultringer.

- Klokka er fem på fire. De får få litt tystedrekke i dag, da.

- Tusen takk, og så et nytt bukk mye djupere enn det fysste. Dom sett mugga på en stubbe og skjenker saft i koppa sine. Og så et dom smultringer.

Å, dom kæin kjinne både 'n Per-Ivar Moe og 'n Harald Grønningen og kongen og kronprinsen òg for den del, det er ingenting imot å kjinne a Berte Lykkjen og gå dit fire gonger om dagen og spørja å mye klokka er.¹

Nett dette dømet kan sjølv sagt knapt kallast samfunnskritisk. I skrivemåte og miljøskildring er det uomtvisteleg prøysensk, og samanlikna med dei to leiande Dagbladspaltistane Johan Borgen – fyrst og fremst før og under den andre verdskrigen - og Arne Skouen - fyrst og fremst på 60- og 70-talet – ligg Prøysens petitar langt nærmare Borgens under signaturen Mumle Gåsegg enn Skouens samfunnsrefsande, eksplisitt-politiserande tekstar.² I det heile ser det ut til at Prøysen vart meir og meir oppteken, ja, tynga, av å vera aktuell i staden for å ta oss med på sine pastorale reiser bakover i tid og rom. I

¹ Sitert etter Alf Prøysen: *Onger er rare*. Oslo: Tiden Norsk Forlag, 2000, s.223 – 224.

² Tenk på Borgens barneskildringar, gjennomgangsfiguren Lille Inger, til dømes. Sjå f.eks. Erling Nielsens utval: *129 Mumle Gåsegg*, Oslo: Gyldendals Fakkell-serie, 1971. Arne Skouens "ytringer" er samla i dei tre bøkene *Ytringer*, Oslo: Gyldendal, 1973, *Nye ytringer*, Oslo: Gyldendal, 1976 og *Flere ytringer*, Oslo: Gyldendal, 1980.

den sjølvrefleksive og sjølvironiske "Aktuell lørdagsstubb" (1968) byrjar han slik: "Je seie ittno om at folk blir lei ta å lesa lørdagsstubber om det som hendte i gamle daer. Nå har je snudd og endevendt både barndomsminner og psykologiske stugujint-skjebner i så mange år at det tek tel å minke i hukommelsen. Så nå kjem det en aktuell lørdagsstubb til forandring. Dagsaktuell kæinn vi nesten sea, iæille-fæill hendte det for noen få daer sea."¹ Og så fortel han om eit damebesøk som til slutt viser seg å vera korkje Prøysen-groupie eller kjendisjournalist, men ganske enkelt ein sommarvikar som skal lese av lysmålareren. Teksten er ufatteleg banal på alle plan, men i banaliteten ligg det ikkje berre sjølvironi, men òg ein frykt for det Roland Barthes kallar la Bêtise, den Dumskapen som mange rikssynsarar kan hamne i: å reprodusere vedtekne "sanningar" og plattheiter for kvarandre, stereotypiar "som, fordi de stadig gjentas, illuderer naturlighet og sannferdighet."² Nei, Prøysen var best som stubb-skribent når han heldt seg til "psykologiske stugujint-skjebner" frå det erfaringsrommet – barne-, undoms- og tidlege vaksenår i Ringsaker - diktinga hans mest er tufta på. Det var her han hadde sitt Arkadia, det som ikkje berre er nostalgiserande, men som i den tilbakeskodande rørsle òg peiker fram mot Det nye Jerusalem. Og her heldt han seg heldigvis det meste av tida.

Prøysen og det pastorale

Veka etter "Aktuell lørdagsstubb" kom, nærmare bestemt den 6. juli, 1968, er Prøysen så desidert attende i sitt eigentlege Arkadia. I "Skjulte drifter" med handlinga tydeleg lagt til heimtraktene fleire tiår tidlegare - fortel Prøysen om to smågutar som har vori på butikken og kjøpt kjøpkaku. På vegen heim kjem dei over "store tunge mørkeraue jordbær som ingen har sett." Jordbærsyltetøy har dei berre sett på storgardsfolket sitt spisebord, men aldri smakt. Så "lagar" dei seg syltetøy, og "græv litt inni kakua" for å få "fram en bæta og så legg vi jordbær på den." Kakua blir sjølvsagt oppeten, og heime blir det

¹ Sitert etter Alf Prøysen: *Tia og timen*, Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1998, s.196.

² Karin Gundersen kommenterer Roland Barthes' omgrep om "Dumskapen" (la Bêtise) på denne måten i boka *Roland Barthes*, Oslo: Universitetsforlaget, 1989, s.14. Det språket Dumskapen løyner seg bak, er påklistra naturleg, det har ein "fasade (...) det dreier seg om å bryte gjennom for å komme ned på grunnfjellet i språket: det arbitrære eller vilkårlige, det vil si mangel på naturlig forbindelse mellom spåklig uttrykk og betydningsinnhold." (s.st.)

”forhør med syndere og dommer og forsvarer og æilt som høre med når det er skjulte drifter om å gjøra.” Og gutane får ”betinge dom. Det var fyrste gongen. Og dom gjorde det itte oppatt.”¹ Slike herlege og tilsynelatande uskuldige og idylliske forteljingar med happy ending vrimlar det av blant Prøysens stubbar, og les ein ikkje grundig nok kunne ein tru at Prøysen er rein idyllikar. For hos Prøysen hopar det seg opp med juletreffstar, blåbærturar, blåklokkeviker, kaffeslabberas, matpauser, fem-minutt og lordagskveiller blant bygdeproletarane. På eitt vis gjer Prøysen det vanskeleg for seg sjølv når han legg vekt på slike fristunder framfor å skildre korleis det er å tene 20 øre på å reinske ei turnipsfår eller å beskrive korleis ungguten får vondt i seg når han høyrer matklokka ”i gardom” som *til han* seier at livet hans er lagnadsbestemt: Du ska gå i gardom all din dag. Sagt på ein annan måte: Prøysen gjorde det lett for ”Prøysen-entusiastane” å gjera han til nasjonalt ikon og harmoniserande koseonkel som tek deg på fanget og dreg deg nostalgisk med tilbake til sitt Arkadia: breibygdene på Hedmaken på 1920- og 30-talet. Men slik er knapt nok Prøysen i stubbane sine, og slik er knapt nok den pastorale tradisjonen han skreiv seg inn i og utvikla til noko særskildt sjangermessig. Pastoralen er slett ikkje nødvendigvis eskapistisk, og skal vi tru pastoralforskarane inneheld pastoralen ei indre spenning mellom det idylliske og det realistiske, mellom det sagte og det usagte, og på sitt beste ”leverer pastoralen ein implisitt realisme” som det heiter i eitt av dei seinare forskingsbidraga om denne tradisjonen.² I eit slikt bilete passar Prøysens stubbar inn. Dei har innslag både av kvass, direkte realisme, men inneheld fyrst og fremst ein motstraum som underminerer den reine idyll. Som Henning Hagerup òg er inne på i sitt Prøysen-essay,³ er alle dei fristundene – anten det er blåklokkeviker eller juletreffstar – som Prøysen har plassert sine personar i, berre augneblinkar i noko altdominerande grått, augneblinkar i eit altoverskuggande griskokk-knog. Og medskrive i forteljinga om dei to gutane som åt opp kjøpkakua: Ikkje alle andre som gjorde noko liknande enda opp med ”betinge dom”. Fleire fekk nok fengsel – og gjorde det oppatt!

¹ Op.cit.s. 168.

² Sitatet er omsett frå Paul Alpers: ”What is pastoral?” i *Critical Enquiry*, 8, 1982, s.460.

³ Sja Henning Hagerup: ”langt mer enn fire grep. Om Alf Prøysen og hans bruk av litterære genre” i *Lyrikkmagasinet*, 16, 2000, s.44 – 55.

Stubben som hybridsjanger

Det finst altså stubbar som kan klassifiserast som petitar eller kåseri. Langt dei fleste og beste overskrir likevel denne (sakprosa-)sjangeravgrensinga og blir noko heilt anna og genuint prøysensk: stubbar. Somme har kalla stubbane for noveller, og dei aller fyrste stubbane Prøysen skreiv, har både eit novellistisk oppslag og ein klassisk-novellistisk struktur.¹ Ragnar Hovland har ein stad kalla novella for litteraturens 400 meter.² I så fall er stubbane litteraturens sprintdistanse, og på ein 100 meter er ein heilt avhengig av å kome kjapt ut av startblokka (og unngå å snuble på dei fyrste stega), ein må ha ein sterk finish og ein må kunne eksplodere og finne den rette flyten – litt over bakken så å seie. Stubbane opnar in medias res (midt i tinga), gjerne midt i ein replikk eller med ein fyndaktig sats åleine på ei line. Og enda meir enn novella er stubben avhengig av ein råkande slutt, ein replikk eller opnande tanke. Så medviten er Prøysen om dette at han ein enkelt gong (fordi han har snubla i starten?) må slutte slik: "Og så var det ittno meir." Det som likevel særkjenner og lyftar stubbane, er det som gjer at dei så å seie flyt opp frå det enkle, banale og realistiske bakkegrunlaget, nemleg den fortettinga og den implosjonen som skjer undervegs i løpet. Tenk på ein klassikar som "Alle fugler små vi er" (1963) som i sin heilskap er tufta på og boren oppe av ei ørlita endring i tittelen på den kjende barnesongen ("de" er vorte til "vi") – eller sagt på ein annan måte: Dei som skal kome forbi Tull-Moses må godta hovudpersonens metaforiserande, poetiserande språk:

¹ Alf Prøysen er sjølv sagt òg ein stor novellist. I den fyrste samlinga med laurdagsstubbar Prøysen sjølv redigerte, *Ut på livets vei*, alt i 1952, tok han med fleire novelleklassikarar, eksempelvis "Matja Madonna" og "Blommer på bar mark". At stubbane har fått den feilaktige sjangernemninga noveller, kan ha sin bakgrunn i dette. Med nyutgiving av stubbane i Prøysen-biblioteket mot slutten av 1990-talet var det mogeleg å kome denne forvirringa til livs ein gong for alle, men diverre tok forlaget den stuttaste vegen og trykte oppatt dei gamle utvala på nytt og supplerte med to nye bind med stubbar som ikkje hadde vore utgitt tidlegare.

² Sjå Ragnar Hovland: "Novelle og 'novelle'" i Per Arne Michelsen (red.): *Stilskrivning og skriveopplæring i den videregående skolen*, Oslo: Cappelen forlag, 1993, s.152 – 157. Hovland samanstillir her for øvrig Prøysens "Matja Madonna" med en Boccacio-tekst og Kjell Askildsens "Johannes' oppmuntrende begravelse" i sin refleksjon over korleis ei novelle byrjar.

Alle fugler små vi er...

Hæinn Tull-Moses.

- Hæin Tull-Moses ja...

Hæinn gikk og sangle og sang over vegen når noen gikk forbi.

- Det er je som har makta! sa'n Tull-Moses. Ingen får lov å kammå gjennom grinna her før dom har søngi "Alle fugler små vi er"!

- Men det hette da de "små *de* er", sa folk som skulle forbi.

- Je veit itte å det hette je, men je veit at du ska synge riktig! Tull-Moses gikk ei ny runde, så kom det nye folk som skulle forbi.

-Å ska je gjøra med deg, da? sa'n Moses. Ska je hente salmeboka eller ska je hente øksa? Vil du oppover hell vil du nerover?

-Vi veit itte å vi vil vi, sa folk ved grinna.

- Nei, det er det som er det domme! sa'n Tull-Moses. Kæin de synge "Alle fugler små vi er"?

Å jo da, det var flere som kunne den sangen, og da sa'n Tull-Moses:

- Vørsågod gå. Passér. Angtré!

Hæin kunne fransk òg, hæin Moses.

Men det var en som itte kom inn.

Og det var ei slåsskjempe som skulle prøve å vara menneskje, det lyste gult ifrå aua hans, hæin var fin og oppdressa, men lysta var der. Hæin ville gå inn gratis.

- Nix sa'n Tull-Moses.

Og så kom det en tel. En ifrå bygdeavisa som skulle lage reportasje.

- Nix! sa'n Tull-Moses.

Og så kom det ei lita jinte med sangen i barmen og visa i blodet og neide for'n Moses. Og da tok'n Moses ta seg lua og sa:

- Gå inn, min skjøne, du er en av "Alle fugler", du har fribillett.¹

Gjennom sitt fokus på ein bestemt episode og ei bestemt verd blir vi gjorde merksame på andre mogelege episodar og verder. Tull-Moses, ser vi, fastlegg lova på same måten som sin bibelske namnebror. Dei som vil inn – eller over – på hi side, vert sette på prøve – som i eventyra. Folk flest har ikkje eit heilt avklåra forhold til det som finst

¹ Sitert etter Alf Prøysen: *Kjærtegn*, Oslo: Tiden Norsk Forlag., 2001, s. 78 – 79.

på den andre sida av den porten Moses vaktar ("Vi veit itte å vi vil vi, sa folk ved grinna"). Slåsskjempa kjem ikkje fram i det heile – her er ingen dvask og ettergivande protestantisk statsreligion – mens jentungen får *carte blanche* (for å bruke eit fransk ord Tull-Moses ikkje kan) til å tre inn i den heilage verda Moses vaktar; ho høyrer heime der. Og med stiliseringa i personteikning og opptrinn løyser forteljinga seg frå det bygderealistiske og banale med den utstøtte Tull-Moses og blir ein religiøst ladd allegori om våre eksistensialfilosofiske vegval.

Tull-Moses er berre ein av mange poetiske vare "bygdetullingar" i Prøysens univers, og dei er alle slektingar av dei "tustane" Tarjei Vesaas skapte. Og for å trekke nok ein parallell: Om lag samtidig som Prøysen arbeidde med å kondensere eit novellistisk materiale til stubbar, skreiv Vesaas sine mest eksperimentelle, til dels ultra-stutte noveller. Til tross for openberre ulikskapar kan vi med Prøysens stubbar og kjende Vesaas-noveller som "Ein motig maur", "Den ville ridaren", "Fall" og "Naken" snakke om ei form for minimalistisk prosa. Litteraturhistorisk kunne ein kan hende plassere dei som ei vidareutvikling av den klassiske novella, ei vidareutvikling som i sin tur peiker fram mot nymotens ulike minimalistiske prosa-former. Nett dette aspektet ved stubbane er Jan Erik Vold, som sjølv eksperimenterte med kort-former på 60-talet, merksam på. I Prøysen-nummeret av *Basar* i 1975 peiker han på korleis generasjonsfellene og han sjølv har forsømt seg når det gjeld Prøysen-stubbane: "Disse stubbene (...) er noe av den fineste prosa jeg har lest på norsk", skriv han og sukker: "Og vi som snakket om Peter Bichsel og hans jordnære, hverdags-realistiske kortprosa på 1960-talet, men hoppet bukk over Prøysen!"¹

Likevel trur eg nok det er rettare å snakke om Prøysens stubbar som ei eiga særform for Prøysen, ein hybridsjanger med rot fyrst og fremst i folkeleg forteljingskunst, ein hybridsjanger der han fritt og sjangermedvite stel frå eit arsenal av sjangrar og smir det saman til noko heilt nytt og litteraturhistorisk unikt. Noko hentar han frå novella (kronologi, stutt tidsforløp, lite perongalleri, m.v.), noko frå

¹ Jan Erik Vold, op.cit.s.29. Å kalle *Basar*, 1, 1975, for eit eige Prøysen-nummer er kan hende å ta sterkt i. Berre dei tre fyrste tekstane har med Prøysen å gjere. Men sjølv det å plassere Prøysen fyrst i sjølv opningsnummeret av eit heilt nytt tidsskrift gir eit kraftig signal om at Prøysen høyrer heime også i den litterære fyrstedivisjonen.

den munnlege forteljinga (den råkande replikken, den skarpe samanlikninga, den lune humoren, m.v.), noko frå folkeeventyret (med sitt formelpreg), noko frå kunsteventyret (med si psykologisering), noko frå det religiøse exemplum (med sin formidlingsmåte av ei livsfortolking), noko frå dramaet (situasjonar, replikkar, dialogar, pausar, fortetting) for å nemne noko. Ja, jamvel frå lyrikken hentar Prøysen inspirasjon, og da tenkjer eg ikkje fyrst og fremst på balladematikk og forteljingsmessige strukturar, men på noko så enkelt som linedeling og grafisk oppsett; slik kan han få ein setning – eitt vers så å seie – til å stå der å dirre, ladd med meining. Det gir såleis god meining å samanlikne Prøysens prosastubbar med songlyrikken hans. Tenk kva for ei dramatisk og tragisk forteljing som ligg i den vesle vise-stubben som har fått namnet "Vakre viser er æiller lange":

Vakre viser er æiller lange
og vakre ord ska en æiller tru.
Hæin Even lik seg der det er mange.
Hu Lisa græt i ei sæterbu.
Høna klokke og gauken gæl i li,
og jinta sukke for den tronge kåpa si.
Og æille kjærringer i Skravelbakka,
ska snart få go'brød og biteti.¹

På det språklege lokalplanet: kunstspråk og tematikk

Ein av onklane heime på Hed'marken var ein storarta forteljar, særleg god på treffande karakteristikkar og rammande replikkar. Særleg hugsar eg nokre "lignamenter" (omsett frå hedmarksmål: similer), like konkretiserande som dei ein kan finne hos Prøysen. Ein sambygding med noko uflidd, lang og raud hårprakt som gjekk forbi ute på vegen, hadde hårsveis som "en rustete ståltrådbunt", ei jente i nabolaget fekk tilnamnet "kakaofugger'n" etter teikninga på Freia-pakningane. Forunderleg nok fann eg att desse og mange andre "lignamenter" da eg las meg gjennom fleire band med Prøysen-stubbar (og onkelen min hadde ikkje tilgang til Arbeiderbladet). Forklaringa på dette er sjølv sagt at Prøysen – på duansk vis - samla på munnleg traderte ytringar, på replikkar og karakteristikkar, slik han – veit vi - samla

¹ Sitert etter Alf Prøysen: *Kyss meg langsomt. Dikt i utvalg*, med etterord av Fredrik Wandrup, Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1997, s.43.

folkelege viser. På denne måten fekk han tilgang til eit rikt råmateriale som sidan vart polert i diktinga. Og når somme seier at Prøysen "skriver så naturleg", har dette mellom anna sin bakgrunn i ein slik måte å arbeide på – meir enn berre det å skrive på dialekt.¹ Og sjølvstundt skriv ikkje Prøysen "naturleg"; både i dei beste novellene, i stubbane og i songlyrikken utviklar han sjølvstundt eit høgst foredla kunstspråk – med høg grad av stilisering i motiv og i miljø- og personkarakterisering.

Nett i *skrivemåten*, i formvalet så å seie, er det Prøysens pastorale tematikk ovrar seg, og i staden for å spørje seg *kva* denne tematikken går ut på, kunne ein heller spørje *kven* han skriv om. Jo, fyrst og fremst om husmannsmiljø og eigedomslause på Hedmarken. Han skriv om fattigfolk, han skriv om og solidariserer seg med dei lågaste i eit sterkt autoritært, underkuande, pyramidalt oppbygd samfunn, han skriv med skarp brodd mot bygdeoverklassen, gardbrukarane. Og han skriv om dei utstøtte i bygda, han avslører kva for mekanismar Bygde-dyret opererte (opererer?) med, han skreiv om legde-kjerringar og galningar. Men helst skreiv han om kvinnfolk og ungar i dette miljøet. Ein kan altså seie at Prøysen kartla ein samfunnsstruktur som framleis var gjeldande på det indre Austlandet i førre hundreåret, ein struktur som rett nok var sterkt på hell i Prøysens eiga diktartid, men som framleis heng att som tradert arvegods og haldningar hos generasjonar som kom til lenge etter at Prøysen hadde begynt sin karriere som stubbskribent i Arbeidarbladet. Men Prøysen skreiv òg om konsekvensane av urbaniseringa, både om bygdemenneske som kjende seg rotlause og framande i byen og i dei nye bygdebyane og om folk som kjende seg frigjorde frå det åket og ikkje minst den fattigdommen og den undertrykkinga dei hadde vore utsette for på dei indre bygdene på Austlandet. Med varme og solidaritet skildra Prøysen vanlege folks kvardagsliv i stubbane sine, men han gjorde også noko meir: Han bygde ein himmel over deira liv. Og Prøysen representerer noko meir enn å halde fram nyrealismens litterære kartlegging av landet. Prøysen var ein modernistisk forfattar, noko som mellom anna ovrar seg i eit ambivalent forhold til moderniteten;

¹ Å lesa gjennom Prøysens samla produksjon bør vere ei oppgåve for ein dialektforskar. Eg er rimeleg viss på at ein vil finne mange døme på "feil" dialektbruk: ord som ikkje høver i ein primærdialekt, feil og inkonsekvensar i formverk (dativformer, m.v.).

han skapte nye sjangrar som meir adekvat svarte til modernitetens røynsler. Prøysen er såleis slett ingen Ringsaks- eller Hedemarksdiktar. Han høyrer til dei som måtte ut og som i ein slags splitta eksiltilstand kunne stå fram som original og nyskapande kunstnar.

Prøysen-forskning og Prøysen-utgjeving

Prøysen var radio- og fjernsynspersonlegdom, og han var verdskjend barnebokforfattar. Ein skal såleis ikkje forundre seg over at det er skrive mykje om Prøysen som person. Det meste av dette er eit slags hagiografisk materiale, skrive etter formularet "Prøysen slik eg kjende og opplevde han". Eit viktig unnatak i denne samanhengen er Ove Røsbaks biografi, *Alf Prøysen. Præstvægen og sjustjerna* (1992). Røsbak gir oss eit nyansert diktarbilet; han gir ei usminka framstilling av oppvekstkår og miljø; han har auge for dei melankolske understraumane i forfattarskapen og han er klar over – som Prøysen sjølv – kva for forbanning diktinga kan innebære. Om Prøysens dikting og om Prøysens kunst i breiare forstand er lite skrive, og det vesle som finst av Prøysen-forskning er utan spenst og nytenkjing, mykje er farga av ein pedagogisk samanheng eller av ein pedagogiserande tenkjemåte.¹ Spørsmålet om kva Prøysen-tekstane kan brukast til, ser ut til å vere viktigare enn kva tekstene utseier og kva som er særmerkt for forfattarskapen.

Ein kan sjølvsagt spekulere i kvifor ei så omtykt – og i alle lag og samanhengar erklært *stor* dikting – er så lite omskriven, ja, at det så å seie ikkje foregår forskning omkring Prøysen i det heile. Ei årsak kan nok tilskrivast den Prøysen-mythosen og -kultusen nære og fjerne "Prøysen-vener" har bygd opp, med sitt harmoniserande, utglattande syn på Prøysens kunst. I eit intervju frå inneverande år geberdar Prøysen-ven nr.1 Knut Imerslund seg kraftig over stoda og legg skulda på "akademisk jåleri" blant dei universitetstilsette.² Den manglande forskingsmessige interessa for Prøysen er "eit uttrykk for lite folkelege haldningar i universitetetsmiljøet", seier han, og held fram: "Litteraturforskinga er langt meir oppteken av den smale,

¹ Dette gjeld òg i varierende grad for dei to artikkelsamlingane som er komne om Prøysens dikting, Geir Vestheim (red.): *Ei bok om Prøysen*, Oslo: Det Norske Samlaget, 1980 og Knut Imerslund (red.): *Alf Prøysen – idylliker eller opprører*, Hamar: Oplandske Bokforlag, 1995.

² Etter det eg veit er Imerslund sentral i Prøysen-selskapet Prøysens venner.

høgborgarlege litteraturen.”¹ Det urovekkjande ved dette er ikkje fyrst og fremst at førsteamanuensis og litteraturforskar Imerslund avslører at han ikkje er heilt oppdatert på kva for litteratur norske litteraturforskarar faktisk forskar på. Langt meir problematisk er det at Imerslund på denne måten diktar vidare på den rådande Prøysenmytologien: Prøysen er enkel og banal, utan kompleksitet og djupn som hos riktig store forfattarar. Ein skulle faktisk i så måte tru at Imerslund ikkje kjenner eit av dei klokaste bidraga til Prøysenlitteraturen, nemleg Henning Hagerups nemnde essay ”Langt meir enn fire grep”, i det heile. Etter det eg kan skjønne blir Prøysen handsama med like stort alvor og vørndnad som dei ”høgborgarlege” diktarane Hagerup elles har skrive om!

Prøysen har stor vørndnad i akademiske miljø som i andre samanhengar. Problemet er vel heller at vørndnaden er såpass stor at litteraturforskarane har vegra seg for å gi seg i kast med forfattarskapen hans. Underleg nok deler Prøysen skjebne med Georg Johannesen i dette: Kritikarane og forskarane har hatt vanskar med å finne eit adekvat språk å beskrive tekstane deira med, og derfor blir sekundærlitteraturen sparsam. Ser ein på den vesle Prøysenlitteraturen som trass alt finst, hovudoppgåver medrekna, kan det sjå ut til at dette synspunktet blir bekrefta. Mykje av dette dreier seg anten om dei klassiske novellene eller den einaste romanen Prøysen skreiv: *Trost i taklampa*. Her har forskarane eit metaspråk å gå laus på tekstane med, men det blir straks meir problematisk når vi får med andre teksttyper - og tilmed andre medium enn boka eller den skrivne teksten - å gjere. Vonaleg kan Prøysen-selskapet og Prøysenforskar Imerslund vise vegen vidare.

Men la oss vende tilbake til stubbane og nyutgjevinga av dei i fem store band (1998 – 2001), der det framgår at Imerslund har hatt ein liten finger med. Denne utgjevinga er ganske enkelt forlagsmessig knuslete og frå ein litteraturforskarar synsstad heilt håplaus. Prøysens forlag (Tiden) har teke enklaste vegen og berre trykt oppatt gamle utval av Prøysens stubbar og så lagt til dei som ikkje har vore publiserte i bokform tidlegare. Sjølv med ei kronologisk oversikt over Prøysens prosastubbar i det bandet som har fått tittelen *Kjærtegn. Livets sekund* (2001), møter lesaren tekstane framleis hulter til bulter i

¹ Knut Imerslund intervju av Ottar Fyllingsnes i *Dag og Tid*, 31. august 2002, s.27.

forhold til når dei vart publiserte. Lesaren møter òg (som eg har vore inne på , jf. note 9) framleis klassiske noveller i oppattrykket av Prøysens eige utval i *Utpå livets vei* frå 1952 som no er kome i band saman med *Kjærlyghet på rundpinne* (opprinneleg frå 1958). Slike titlar – anten dei er sette av Prøysen sjølv eller av Nils Johan Rud – fungerer no tematisk forstyrrende og styrande for lesaran, det same kan Ruds gamle forord til *Jinter je har møtt* og *Onger er rare* (opprinneleg frå 1972 og 1973) gjere.¹ Eit anna hovudproblem er sjølv sagt at visestubbane ikkje er tekne med; lesaren får dermed ikkje oppleve direkte den nære samanhengen mellom prosa og poesi hos Prøysen. Stubbane frå Arbeidarbladet, prosa- såvel som poesi-stubbar, burde sjølv sagt samlast og gjevast ut i kronologisk orden. Og sidan stubbane i tillegg til barnebøkene og visene representerer noko av det beste Prøysen har gjort, kunne ein vel saktens lage eit eige praktutval med Borghild Ruds illustrasjonar òg?

¹ At det same forordet av Elin Prøysen er trykt i to band, både i *Spaserveier i granskog* og *Tia og timen*, er vel mest berre kuriøst.